

中國

SUPERVELMOC?

VŠE, CO POTŘEBUJETE VĚDĚT O SOUČASNÉ ČÍNĚ

Kristína Kironská a Richard Turcsányi (eds.)

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

 HADART

SUPERVELMOC?

Kristína Kironská
a Richard Turcsányi (eds.)

SUPERVELMOC?

VŠE, CO POTŘEBUJETE VĚDĚT O SOUČASNÉ ČÍNĚ

 HADART

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

CEIAS

Central European Institute
of Asian Studies

Odborný recenzent: Aleš Karmazin

Copyright © Luboš Bělka, Klára Dubravčíková, Denisa Hilbertová,
Barbara Kelemen, Kristína Kironská, Martin Šebeňa, Filip Šebok,
Matej Šimalčík, Richard Q. Turcsányi, 2021

Translation © Klára Dubravčíková, 2021

Cover © František Hříbal, Lukáš Tuma, 2021

Photos © Forrest Anderson/The LIFE, Archiv CEIAS,

Robert Barca, Michal Dančišin, Klára Dubravčíková,

Pavel Dvořák, Daniel Gardner, Zdeněk Horníček,

Le Petit Journal, Nationsonline.org,

Osobní archiv prof. Martina Slobodníka, Runya Qiaoan,

San Francisco Chronicle, Wikimedia Commons,

Xinhua News Agency, 2021

Czech Edition © HADART Publishing,

Nakladatelství Epoque, Praha 2021

ISBN 978-80-278-0047-6 (print)

ISBN 978-80-278-1119-9 (ePub)

ISBN 978-80-278-1120-5 (mobi)

ISBN 978-80-278-1121-2 (pdf)

PŘEDMLUVA	13
ÚVOD:	
Nová supervelmoc?.....	17
(Richard Q. Turcsányi)	
HISTORIE, SPOLEČNOST A KULTURA	
1. ODKAZ DĚJIN:	
Ponížená pětitisíciletá civilizace?	35
(Filip Šebok)	
2. MAO CE-TUNG:	
Proč je vůdce revoluce „věčně živý“?	55
(Filip Šebok)	
3. TIANANMEN 1989:	
Jak masakr změnil Čínu?.....	69
(Barbara Kelemen)	
4. FILOZOFIE A KULTURA:	
V co věří Číňané a Číňanky?.....	79
(Klára Dubravčíková)	
5. RŮST ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ A SOCIÁLNÍ PROBLÉMY:	
Jak se žije v Číně?.....	95
(Klára Dubravčíková)	
POLITIKA A EKONOMIKA	
6. POLITICKÝ SYSTÉM ČÍNY:	
Jak Čínu ovládá komunistická strana?.....	117
(Filip Šebok)	
7. SPOLEČENSKÁ KONTROLA A PROPAGANDA:	
Co je „sociální kredit“ a jak Čína	
informovala veřejnost o koronaviru?	141
(Filip Šebok)	
8. VLÁDA PRÁVEM:	
Existuje v Číně spravedlnost?	163
(Matej Šimalčík)	
9. ČÍNSKÝ EKONOMICKÝ ZÁZRAK:	
Jak se ze zaostalé země stal světový lídr?.....	183
(Martin Šebeňa)	
10. TECHNOLOGICKÁ VELMOC:	
Dokáže Čína inovovat?.....	195
(Martin Šebeňa)	

11. ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ:	
Jak se Čína dostala na hranici ekologické katastrofy a jak k tomu přistupuje vláda?,	207
(Klára Dubravčíková)	
12. TAIWAN:	
Proč jej Čína považuje za svou součást a co z toho plyne?	221
(Kristína Kironská)	
13. XINJIANG:	
Proč Čína uvěznila více než milion Ujgurů v převýchovných táborech?	239
(Barbara Kelemen)	
14. TIBET:	
Proč je dnes bájně „sněžné království“ součástí Číny?	253
(Luboš Bělka)	
15. HONGKONG:	
Jak se z perly Orientu stalo město protestů?	269
(Martin Šebeňa)	

MEZINÁRODNÍ VZTAHY

16. ČÍNA VE SVĚTĚ:	
Nová hedvábná stezka ke světové dominanci?	287
(Matej Šimalčík)	
17. TERITORIÁLNÍ SPORY:	
Půjde Čína do války?	305
(Denisa Hilbertová)	
18. VZTAHY S USA:	
Hrozí válka velmocí a stane se Čína novým světovým hegemonem?	317
(Richard Q. Turcsányi)	
19. VZTAHY S EVROPOU A RUSKEM:	
Partneři, nebo soupeři?	337
(Richard Q. Turcsányi)	
20. ČÍNA V ČR:	
Perfektní příležitost, nebo bezprostřední hrozba?	361
(Richard Q. Turcsányi)	
AUTORKY A AUTOŘI	377
POZNÁMKY	379
SUMMARY	405

Poděkování

Děkujeme nakladatelství HADART Publishing a Nakladatelství EPOCHa za efektivní a příjemnou spolupráci při tvorbě této knihy. Frenkymu Hříbalovi děkujeme za perfektní grafické zpracování obálky a dalších prvků. Runyi Qiaoan patří naše poděkování za vytvoření kaligrafie, která na konkrétním příkladě přibližuje odlišnosti, ale také podobnosti zjednodušených a tradičních čínských znaků. Děkujeme Robertu Barcovi, Pavlu Dvořákovi (cestycinou.sk), Zdeňku Horníčkoví a Michalu Dančišinovi za poskytnutí fotografií. Též děkujeme Martinu Lavičkovi a Kamile Hladíkové za jejich cenné rady.

卷

Zajímavost na úvod

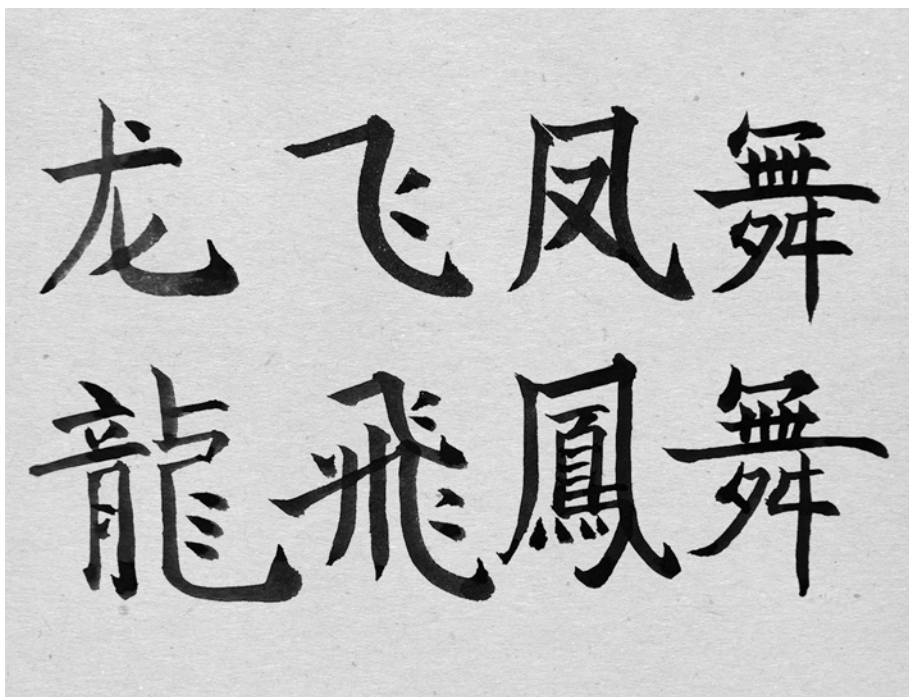
Český historik a filolog Josef Dobrovský vyslovil na počátku 19. století domněnku, že slovo „kniha“ pochází z čínštiny. Čínský výraz pro svitky, na které se psaly starověké knihy, je 卷, jenž se ve starověku vyslovoval jako *king*. Toto slovo se pak přes turkotatarské a ugrofinské národy (maďarský výraz pro knihu je *könyv*) mělo dostat až na naše území.¹ Tato teorie je sice velmi nepravděpodobná, ukazuje nám však, že úvahy o vztazích Číny s naším územím jsou staré přinejmenším dvě století.

Poznámka ke způsobu přepisu asijských jmen a názvů v latině

Neexistuje žádný všeobecně akceptovaný způsob přepisu asijských jmen a názvů do latinky. Speciálně v češtině pak neexistuje jednotná úprava pro uvádění čínských slov v různém kontextu (Čínská lidové republika, Taiwan, Hongkong, Singapur a další), a už vůbec ne, pokud jde o tibetštinu, ujurštinu nebo jiné jazyky. V této knize uvádíme v souladu s mezinárodními standardy čínská jména a názvy v latině tak, jak se oficiálně přepisují v domovské zemi a v mezinárodním prostoru. V Číně je oficiálním způsobem přepisu čínských znaků do latinky *pinyin*. Nejedná se pouze o transkripci, ale plnohodnotnou abecedu vytvořenou na základě latinky pro zápis čínštiny. V roce 1982 byla tato forma přepisu uznána Mezinárodní organizací pro normalizaci (International Organization for Standardization, ISO) jako standardizovaný přepis čínštiny do latinky. Mnoho publikací v České republice i na Slovensku upouští od takzvaných národních transkripcí z důvodu snazší orientace v rámci mezinárodního prostoru.²

Ve zbytku čínsky hovořícího světa – například na Taiwanu, v Hongkongu či v Singapuru – existuje zároveň vícero možností přepisu do latinky bez jednotného ustáleného způsobu. Ve všech těchto zemích však má každé jméno oficiální formu přepisu do latinky, pod níž daný člověk vystupuje v mezinárodním prostoru. Jsme přesvědčeni, že tento způsob uvádění čínských jmen by měl být samozřejmostí, jelikož se jedná o oficiální tvar v latině. V této knize budeme proto například jméno prezidentky Taiwanu uvádět v jeho oficiální formě v latině Tsai Ing-wen, a nikoliv v podobě pinyin *Cai Yingwen* nebo v českém přepisu *Cchaj Jing-wen*. Podobně bude jméno prezidenta ČLR uváděno jako Xi Jinping (a nikoliv *Si Ťin-pching*).

Používání mezinárodně standardní formy usnadní orientaci čtenářům a čtenářkám v případě, že si budou chtít na internetu dohledat doplňující informace o dané osobě nebo místě v angličtině. Určitou výjimkou je několik názvů a jmen, které jsou v češtině natolik ustálené, že jsme se rozhodli používat zažitou českou formu. Jedná se například o slova jako Peking, Šanghaj, Hongkong, Urumči, či Čankajšek, Konfucius, Mao Ce-tung nebo strana Kuomintang.

Čínské přísloví (čínsky lóng fēi fèng wǔ, doslova „drak letí, fénix tancuje“), jímž se popisuje okázalá kaligrafie – nahoře ve zjednodušených znacích, které se používají v pevninské Číně nebo v Singapuru, dole v tradičních znacích, jež se používají například na Taiwanu, v Hongkongu a v Macau. První tři znaky se značně liší, čtvrtý je však stejný ve zjednodušeném i tradičním čínském písmu. (Vytvořila Runya Qiaoan.)

Zároveň jsme se museli vypořádat také s přepisem tibetštiny, která nemá analogii pinyinu a neexistuje unifikovaná forma její transkripce (na rozdíl od transliterace). Rozlišuje se mezi transkripcí, jež přibližuje fonetický zápis jazyka, a transliterací, která vyžaduje znalost pravidel přepisu tibetštiny (používá se mezinárodní norma, takzvaná Wylie). Transliterace je přesný přepis písmen tibetské abecedy do latinky, který umožňuje zpětné sestrojení tibetského zápisu. Problém však tkví v tom, že podobně jako v angličtině se některá slova píší jinak, než se vyslovují – například výraz དབུ་གཙང་, v českém přepisu *Ücang* nebo v jednom z anglických přepisů *U-tsang*, se transliteruje jako *dbus gtsang*. Transliterovaná slova se po-

užívají pouze v ryze tibetanistických odborných člancích, v jiných textech by mohla působit rušivě. Jelikož naším záměrem je, aby byl text pro čtenáře a čtenářky srozumitelný, pro přepis tibetštiny používáme transkripci podle J. Kolmaše a při první zmínce tibetského slova zároveň v závorce uvádíme také nejčastější anglickou formu přepisu objevující se v mezinárodním prostoru. Důvodem je ulehčení případného dohledávání dalších informací.

PŘEDMLUVA

V rukou držíte jednu z prvních knižních publikací v češtině, která uceleným způsobem prezentuje nejdůležitější aspekty současné čínské společnosti, politiky, ekonomiky a mezinárodních vztahů. Kniha je primárně určena poučeným laickým čtenářům a čtenářkám, kteří sice o Číně něco vědí, zároveň však nikdy neměli příležitost dočíst se o ní mnohem více, než přinášejí média. Věříme, že ti, kteří si uvědomují, že bez znalostí o Číně se dnes už nelze obejít, v ní naleznou odpovědi na základní otázky, které je zajímají. Právě proto si každá kapitola jednu z takových otázek klade už v nadpisu. Jednotlivé kapitoly na sebe logicky navazují, ale knihu lze číst také „od středu“ dle zájmu o určitá témata. V textu se nachází odkazy na jiné kapitoly, které rozvíjejí diskusi o daných tématech. Jelikož se jedná o knihu určenou širšímu publiku, rozhodli jsme se omezit citační aparát na nutné minimum poznámek na konci knihy. Doufáme, že naši univerzitní kolegové a kolegyně nám to odpustí a bez ohledu na to využijí tyto texty pro své kurzy nebo jako referenční zdroj.

Kniha je společným dílem skupiny autorů a autorek působících na různých akademických i neakademických institucích v České republice, na Slovensku, ale i v jiných státech v Evropě a Asii. Původně vyšla ve slovenštině v roce 2020, české vydání bylo aktualizováno (například o nejnovější vývoj v Hongkongu či ohledně vztahů Číny s USA po nástupu prezidenta Bidena) a přibyla v něm úplně nová kapitola o česko-čínských vztazích.

Nápad publikovat knihu samostatně v češtině si zaslouží vysvětlení. Česká republika a Slovensko mají s Čínou poněkud odlišnou zkušenost a také úroveň vědomostí a studium Číny se mezi Českem a Slovenskem výrazně liší. Zatímco na Slovensku je Čína často ignorována a přehlížena (což může vést k vlastním problémům), v Česku je naopak viditelná možná až příliš. Relativně velká kontroverze, co se týče Číny v české politické, podnikatelské či mediální sféře, ovšem často vytváří zkreslený, zavádějící nebo přímo nepravdivý obraz Číny mezi českou veřejností.

Mnoho českých institucí se věnuje různým aspektům Číny – ať už se jedná o sinologická pracoviště na univerzitách v Praze, Olomouci a Brně, či o další instituty a jednotlivé výzkumníky, kteří se zabývají různými aspekty Číny a vztahy s Čínou. I když existuje velký počet publikací, které se často věnují specifickým otázkám historie, kultury, politiky, ekonomiky a jiným, stále chybí kniha, která by se pokusila pojmut všechny tyto nejdůležitější aspekty dnešní Číny společně a komplexně. Věříme, že tento náš kolektivní počin přispěje k zaplnění této „díry na trhu“ – a samozřejmě doufáme, že se nebude jednat o poslední takovou publikaci, jelikož o Číně se toho samozřejmě dá napsat mnohem více a mnoho věcí je možné pokrýt dalšími (legitimními) přístupy.

Náš přístup je motivován společenskovědními disciplínami využívajícími prvky politologie, mezinárodních vztahů, sociologie, historie, práva a jiných příbuzných oborů. Snažíme se tedy o kombinaci zjištění různých standardních vědeckých přístupů ve vztahu k současné Číně. Tento pohled, který ovšem v postkomunistických zemích stále není příliš rozvinut, je na západ od nás běžný nejen co se týče Číny, ale i jiných států a regionů a bývá nazýván „teritoriální studia“ (v angličtině *area studies*). Jako takový se tento přístup v určité míře liší od klasické sinologie, která se věnuje převážně čínskému jazyku, kultuře a vzdálené čínské historii.

Našimi primárními cíli tak bude nejen popsat jednotlivá témata, ale rovněž vysvětlit, proč k určitým procesům a jevům dochází. Je důležité zdůraznit, že toto vysvětlování nesmí být chápáno jako vyjádření našeho souhlasu. Když na relevantních místech knihy například předkládáme teorie, proč čínská vláda násilně potlačuje lidská práva v Xinjiangu nebo v Hongkongu, toto pochopení není snahou o snižování vážnosti těchto vysoce problematických trendů

v současné Číně. Právě naopak, věříme, že pro demokratické země jako Česká republika musí být prvním krokem k efektivnímu jednání s Čínou snaha o co nejlepší pochopení čínské reality. A kontaktu s Čínou se ve 21. století v každém případě nevyhneme – ať se nám to líbí nebo ne.

Pokud tato kniha ve čtenářkách a čtenářích vzbudí zvědavost a přiměje je sáhnout po dalších, detailnějších materiálech o různých otázkách týkajících se současné Číny, budeme považovat její cíl za naplněný.

Kristína Kironská a Richard Q. Turcsányi

ÚVOD: Nová supervelmoc?

Richard Q. Turcsányi

Titulky světových médií se přibližně od počátku nového tisíciletí začaly plnit bombastickými publikacemi hlásajícími mocenský růst Číny, nástup asijského století a změnu na pozici globálního hegemonu a jediné supervelmoci. Takové náлады jsou do jisté míry pochopitelné. Čína zůstává pro mnohé neznámou – obrovská, rychle rostoucí komunistická země na opačném konci světa, navíc používající těžce pochopitelné písmo, pro Evropany a Evropanky na první pohled představuje symbol absolutní odlišnosti v každém slova smyslu. Obraz Číny se tak odvíjí od známých kategorií a ty se na první pohled zdají být jednoznačné.

Vzestup Číny v poslední třetině 20. století je z mnoha pohledů historicky bezprecedentní. Nikdy předtím se v historii tak velká populace (dnes přibližně 1,4 miliardy obyvatel) a tak značná část světové populace (přibližně jedna pětina) takto rapidně nerozvinula. Po dobu čtyřiceti let se růst čínského hrubého domácího produktu (HDP) průměrně blížil deseti procentům za rok, což čínský ekonomický růst činilo jedním z nejrychlejších na světě. HDP Číny je v roce 2020 přibližně sedmdesátkrát vyšší, než tomu bylo v roce 1980. Zatímco na počátku osmdesátých let byla Čína ekonomicky (dle HDP na hlavu) na úrovni nejchudších rozvojových států světa v Africe a její HDP představovalo pouze kolem dvou procent světové produkce, v roce 2020 už ekonomicky překonala úroveň Bulharska a její podíl na světové ekonomice se blíží 20 %. Zároveň s ekonomikou roste také čínská vojenská síla a celkový vliv a přítomnost ve světě.

Tyto statistiky jsou v každém případě ohromující. Navzdory tomu však experti a expertky na Čínu zůstávají všeobecně opatrní při hodnocení čínské moci a schopnosti dominovat světu. Susan Shirk nazvala Čínu „křehkou supervelmocí“, jež se v zahraničí často jeví jako ekonomicky a politicky mocná, avšak doma čelí velkému množství existenčních výzev a problémům.³ Právě schopnost čínské vlády – respektive komunistické strany – efektivně řešit vnitrostátní problémy je jedním z klíčových faktorů, které ovlivňují to, jestli se Čína stane supervelmocí nebo ne. V této knize věnujeme poměrně velkou část diskusi o domácích problémech Číny a pokoušíme se čtenářům a čtenářkám přiblížit, jaký je život v Číně a proč je udržení stability v Číně tak složité a zároveň důležité pro legitimitu čínské komunistické strany.

Jednou ze základních charakteristik současné Číny je jednoznačně její komunistický režim. Čínský politický systém se může zdát na první pohled stabilní – hlavně ve srovnání s tím, jak často a nepředvídatelně se mění vlády v západních demokratických zemích. Tato neměnnost vlády nicméně nemusí nutně značit stabilitu režimu. Zatímco demokratické vlády se střídají často, a někdy dokonce nečekaně zkolabují, jejich pád neznamena rozpad demokratického režimu, jehož stabilita je podstatně vyšší. V Číně je situace opačná – stabilita režimu se prakticky rovná síle vlády. Nečekaný pád vlády v tomto systému by tedy mohl znamenat pád celého režimu. I proto se čínské komunistické vedení úzkostlivě snaží zajistit domácí stabilitu a jeho přehnané reakce se někdy mohou jevit jako paranoidní. Právě ona inherentní vnitrostátní nestabilita čínského komunistického režimu – a jeho paranoie – mohou pro čínské „supervelmocenské“ ambice v budoucnosti představovat zásadní překážku.

David Shambaugh zpochybnil také zahraniční moc Číny, jež je podle něj nanejvýš „částečnou mocností“, jelikož se čínský vliv v mnoha oblastech světové politiky zatím příliš neprojevuje.⁴ Jedním z největších problémů Číny je nedostatek partnerů – zatímco Spojené státy se mohou spoléhat na svou síť aliancí, vojenské základy a přátelské vztahy (a samozřejmě nejen ty), Čína má v současnosti v zahraničí pouze jednu základnu (v Džibuti) a jejími partnery jsou často země, jejichž přínos a oddanost jsou diskutabilní – například Pákistán, Írán, Venezuela, Kuba, Zimbabwe či Severní Korea a Rusko. Přestože se Číně stále více daří získávat podporu

převážně ze strany rozvojových a autoritářských zemí, tato podpora se stále nemůže poměřovat se skupinou států, s nimiž spolupracují Spojené státy a mezi které se řadí nejbohatší světové demokracie. Právě schopnost získat na svou stranu klíčové mezinárodní partnery může být jedním z nejdůležitějších faktorů v soupeření mezi Čínou a USA – i přes určité úspěchy Číny v posledních letech mají v tomto ohledu Spojené státy stále obrovský náskok.

V této knize se snažíme poskytnout komplexní obraz Číny – země, která je dlouhodobě jednou ze světových velmocí a začátkem 21. století se stala druhým nejmocnějším světovým aktérem hned po USA. Čína ale stále nedosáhla na status supervelmoci a je otázkou, zda se jí to v budoucnosti podaří. V médiích se o čínské moci nejčastěji diskutuje s pomocí jednoduchých ukazatelů včetně ohromujícího růstu ekonomiky, vojenského rozpočtu nebo její rozsáhlé snahy o vliv ve světě. Avšak pro pochopení současného i budoucího postavení Číny je nutné analyzovat složitý mezinárodní kontext a její problematickou vnitrostátní situaci.

Je ovšem pravdou, že moc a vliv Číny ve světě roste spolu s tím, jak její ekonomika postupně dohání vyspělé státy. Globální ekonomická krize roku 2008, zvolení Donalda Trumpa prezidentem USA nebo brexit představují další momenty, které urychlily čínský proces „dohánění“ Západu. Očekává se, že v průběhu následujícího desetiletí se Čína stane největší ekonomikou světa (z pohledu nominálního HDP). Během koronavirové pandemie se pak opět rozvinuly diskuse o tom, zda Čína může nahradit USA v pozici jediné světové supervelmoci. To, jestli se tak opravdu stane, bude ale ve velké míře záviset na tom, jak se zachová Západ a jak se demokratické země vyrovnají se svými vlastními problémy – což ostatně poměrně často citují představitelé Bidenovy administrativy v USA. V této knize se zaměřujeme na Čínu a věříme, že právě lepší pochopení hlavního konkurenta Západu napomůže k tomu, aby se demokratické země dokázaly lépe vyrovnat s výzvami přítomnosti a budoucnosti.

Co je Čína?⁵

Přirozenou odpovědí na otázku „co je Čína“ je, že se jedná o stát pod vládou komunistické strany ve východní Asii, jenž se rozprostírá přes pět časových pásem (přesto oficiálně používá pouze jeden – pekingský čas). V souvislosti s tím samozřejmě nelze opominout určité teritorium, na němž se tento stát nachází, a jeho obyvatelé, kteří na jeho území žijí. Další odpověď může zase zdůraznit historickou existenci „čínské“ civilizace se specifickou kulturou, jedinečným písmem a jinými charakteristickými prvky.

Ve skutečnosti však pojmy *Čína*, *Číňanka* či *čínský* nejsou zdaleka tak jednoznačné. Existují bouřlivé diskuse o tom, co za stát Čína je a na jakém teritoriu existuje. Není zcela jasné, kdo a na základě jakých kritérií je považován za Číňana. Čínská kultura a historie fascinují mnoho lidí, avšak jejich vnímání Číny často vychází ze současných politických realit (což se samozřejmě děje také jinde). Tyto nejednoznačnosti nejsou „pouze“ akademickým problémem, ale mají konkrétní dopady na každodenní život lidí, kteří s Čínou přicházejí do kontaktu – a těch je dnes kvůli rostoucí Číně stále více.

V případě, že vás zajímá čínská kultura a toužíte po tom ji vidět na vlastní oči, máte různé možnosti, kam se vydat – Peking, Taipei, Hongkong, Singapur, případně také některý „Chinatown“ v severní Americe, v jihovýchodní Asii nebo jiných částech světa. Každé z těchto míst nabízí obraz Číny a „čínslosti“, zároveň jsou však tato místa v důležitých aspektech odlišná. Navíc mají také odlišné vízové povinnosti, jimiž se coby turisté budete muset řídit. Pokud byste chtěli podnikat nebo spolupracovat s „čínskými“ společnostmi, připravte se na zcela rozdílné politické, ekonomické a právní systémy. Pevninská Čína (z anglického Mainland China) a Singapur používají zjednodušený typ čínských znaků, zatímco na Taiwanu nebo v Hongkongu nadále píší tradičními znaky: budete tak potřebovat vícejazyčné verze materiálů.

*Vstupní brána do Chinatownu v Manchesteru.
(Zdroj: Wikimedia Commons)*

Ještě důležitější je znalost a respektování rozdílů, které mezi všemi „čínskými“ územími panují. Když například na svých webových stránkách uvedete Taiwan jako samostatný stát, v Číně se můžete setkat s veřejným bojkotem nebo rovnou s odmítnutím povolení vstupu na tamější trh, protože ostrov Taiwan je tam velmi emotivně vnímán jako součást čínského území. Pokud však Taiwan naopak uvedete jako součást Číny, bojkot nebo minimálně veřejná kritika vám pak hrozí právě na Taiwanu, ale také v jiných částech světa.

Jazyková situace není o nic jednoznačnější. Ve světě se ve vztahu k Číně běžně hovoří o „čínštině“, avšak ve skutečnosti je přesnější mluvit o čínských jazycích. To, co běžně označujeme za čínštinu – tedy standardní čínštinu (někdy se lze setkat s pojmem mandarínština, z anglického *Mandarin Chinese*) – je pouze jedna varianta ze široké škály početných dialektů, z nichž mnohé jsou od sebe natolik vzdálené, že nejsou vzájemně srozumitelné a z lingvistického hlediska je lze označit jako samostatné jazyky. Standardní čínština je nejrozšířenější variantou čínských jazyků a vychází z dialektu používaného v okolí Pekingu, kterým se posledních několik století hovořilo na císařském dvoře (odkud se také odvíjí název „mandarínská čínština“). Tento dialekt v současnosti představuje spisovnou podobu oficiálního jazyka v pevninské Číně (pod názvem *putonghua*, v překladu standardní jazyk) ale také na Taiwanu (pod označením *guoyu*, tedy státní jazyk). Naopak většina čínských zámořských komunit běžně používá jiné čínské jazyky, jelikož historicky většina emigrantů a emigrantek pochází z jižního a východního pobřeží pevninské Číny, včetně Hongkongu, kde se hovoří kantonsky, hokiensky, min a dalšími jazyky a dialekty. V Číně však v posledních desetiletích roste dominance standardní čínštiny, jež postupně vytlačuje jiné varianty, které jsou zároveň označovány jako „nářečí“, což zdůrazňuje politickou a kulturní jednotu celého národa a státu.

Jedna, dvě, tři Číny?

Dle oficiální pozice čínské vlády na světě existuje pouze „jedna Čína“. Jak je již však znát z uvedených příkladů, skutečnost je přece jen trochu složitější. S určitou nadsázkou se někdy (stále) hovoří o Taiwanu jako o „druhé Číně“ a o Singapuru, jehož obyvatelstvo

z většiny tvoří čínské etnikum, dokonce jako o „třetí Číně“. V angličtině se používá pojem *Greater China* pro souhrnné označení pro tyto celky tvořící součást čínského kulturního světa, jenž se skládá z pevninské Číny, speciálních administrativních celků Hongkongu a Macaa, ostrova Taiwan, případně také Singapuru. K čínskému kulturnímu světu je však třeba přiřadit také zahraniční Číňany a Číňanky, jichž dnes ve světě žije okolo 40 milionů.⁶ V mnohých zemích se čínská diaspora stala poměrně vlivnou díky svým ekonomickým úspěchům – nejčastěji se v souvislosti s čínskou diasporou hovoří o zemích jihovýchodní Asie nebo anglosaských státech, nicméně etničtí Číňané a Číňanky žijí již od 19. století také v latinské Americe nebo v Evropě. Na druhé straně však bývá čínská menšina často perzekvovaná – v jihovýchodní Asii vypukly početné protičínské pogromy, jedny z posledních proběhly například v roce 1998 v Indonésii, kdy o život přišlo několik set etnických Číňanů a Číňanek.

Jedna z kapitol této knihy se speciálně věnuje Taiwanu, jehož dnešní specifický status a vztah s Čínou je primárním důsledkem čínské občanské války. V roce 1949 Mao Ce-tung po komunistickém vítězství vyhlásil Čínskou lidovou republiku (ČLR), která se dnes standardně považuje za Čínu a bude to tak i v případě této knihy, pokud v textu nebude uvedeno jinak. Poražená Čínská národní strana *Kuomintang* se pod vedením Čankajška (v angličtině nejčastěji uváděn jako Chiang Kai-shek) stáhla na ostrov Taiwan, který se jí podařilo ubránit před komunistickými silami a dodnes ostrov funguje *de facto* samostatně, odděleně od pevninské Číny pod oficiálním názvem Čínská republika, čímž přímo navazuje na politický útvar, který v Číně vznikl v roce 1912 po pádu císařství. V devadesátých letech se však vláda v Taipei zřekla toho, že reprezentuje celou Čínu, a od té doby se na Taiwanu a přilehlých ostrovech snaží o posílení nebo alespoň udržení své *de facto* nezávislosti. ČLR nicméně ostrov považuje za svou „odpadlickou“ provincii a očekává konečné sjednocení, které by v očích Pekingu definitivně ukončilo občanskou válku a takzvané „století ponížení“ (kapitola 1). Proti sjednocení se však staví většina obyvatelstva Taiwanu, kteří se cítí být stále více „Taiwanci“ a „Taiwankami“ než „Číňany“ a „Číňankami“. Vláda v Taipei se kromě toho do určité míry spoléhá na politiku Washingtonu, jenž dlouhodobě signalizuje, že by v případě čínského vojenského útoku na Taiwan mohl zasáhnout. Vztahy mezi Čínou a Taiwanem

tak nejsou „pouze“ o tom, co je Čína a kdo jsou Číňané a Číňanky, ale představují také jeden z nejproblematictějších aspektů mezinárodních vztahů s potenciálem vzniku vojenského konfliktu mezi USA a Čínou.

Zvláštní kapitola se věnuje také Hongkongu (kapitola 15), který též není součástí pevninské Číny, ale od roku 1997 se nachází pod suverenitou ČLR jako speciální administrativní jednotka. Ostrov Hongkong přešel pod kontrolu Velké Británie poté, kdy byla čínská císařská vojska dynastie Qing poražena v první opiové válce v roce 1842. Následně v roce 1898 byla k hlavnímu ostrovu přičleněna takzvaná Nová teritoria, a to dohodou na dobu 99 let. Veškerá britská území v Hongkongu byla Číně navracena na základě mezivládní smlouvy, jejíž součástí byla dohoda o takzvaném „jednom státě, dvou systémech“. Podle ní se má na území Hongkongu po dobu padesáti let uplatňovat odlišný právní a politický systém, který je značně svobodnější než ten v pevninské Číně. V posledních letech však v této bývalé britské kolonii roste napětí a mnoho obyvatel Hongkongu protestuje proti krokům Pekingu i místních autorit s argumentem, že vláda nedodrжуje jasně dané dohody. Vývoj v Hongkongu je mimo jiné důležitý také proto, že model „jedna země, dva systémy“ je způsob, jímž má Peking v úmyslu připojit také Taiwan.

Kromě Taiwanu a Hongkongu jsou za „problematické“ regiony považovány také Tibet (kapitola 14) a Xinjiang (kapitola 13). Ty se rozléhají na západě ČLR a tvoří přibližně třetinu celkového území státu, což z nich dělá významné strategické oblasti. Většinu obyvatelstva Číny – více než 90 % – tvoří etnikum Han, jehož příslušníci žijí ve velmi vysoké koncentraci převážně ve východní a jižní části země. Tibet a Xinjiang jsou oblasti obývané etnickým tibetským a ujgurským obyvatelstvem, která se od hanského etnika liší v mnohých aspektech, včetně vzhledu, jazyka a písma, náboženství nebo kultury. Oficiálně jsou Tibet i Xinjiang takzvanými autonomními regiony, v praxi lze však jen stěží hovořit o jakékoli místní autonomii. Naopak, čínská vláda je v zahraničí často kritizována za porušování lidských práv v těchto oblastech. V poslední době se světová kritika soustředí především na dění v Xinjangu, kde od roku 2017 vláda zavedla sociální management obyvatelstva, jenž vyžaduje také mimořádně vysokou úroveň (online a offline) policejní

kontroly, a dle četných mezinárodních zpráv vězní více než milion lidí s převážně ujgurským původem v takzvaných převýchovných táborech. Existují dokonce odborné a politické diskuse, zda postup ČLR v Xinjiangu nesplňuje charakteristiky „genocidy“.

Vztah mezi hanským, tibetským a ujgurským obyvatelstvem – a zároveň mezi obyvatelstvem na Taiwanu, v Hongkongu či jinde ve světě – reprezentuje nejednoznačnost toho, co znamená pojem „Číňan/ka“ a kdo pod toto označení patří. Tyto rozdíly jsou zčásti produktem určitých nesrovnalostí vznikajících při překladech z čínštiny do jiných jazyků včetně češtiny nebo angličtiny. V čínštině existuje pojem *huaren* jako etnicko-kulturní označení pro Han etnikum, jež je historicky nositelem (dominantní) čínské kultury a civilizace. Takto lze označit také (většinu) lidí z Taiwanu, Hongkongu, Singapuru a představitele čínské diaspory ve světě, nikoliv však Tibetany a Tibetanky, ani ujgurské a mnohé jiné menšiny žijící v Číně. Odlišné vnímání „Číňanů“ a „Číňanek“ představuje čínský pojem *zhongguoren*, označující všechny občany Číny. Pod tento pojem tedy spadá tibetské a ujgurské obyvatelstvo, zatímco čínská diaspora ve světě ne. Postavení lidí z Taiwanu a Hongkongu je pak z tohoto pohledu sporné – otázka identity je v obou případech politicky citlivá, o čemž pojednáváme v relevantních částech této knihy.

Nejasné dědictví historie

Vztahy mezi početnými etniky Číny a otázka toho, co představuje teritorium čínského státu, samozřejmě souvisí s historickým vývojem, jemuž se tato kniha věnuje hned v několika kapitolách. Čínskou historii tvoří éry císařských dynastií, které v zemi vládly tisíce let. Za první mytickou dynastií se považuje Xia, která měla být u moci přibližně od roku 2100 př. n. l. Za dynastií, jež poprvé sjednotila Čínu, se zase považuje Qin vládnoucí v letech 221–206 př. n. l. Za zlaté období se následně vnímá vláda dynastií Han (206 př. n. l. – 220) a Tang (618–906). V době jejich vlády byla Čína kulturním a civilizačním centrem širšího asijského regionu a zároveň byla respektovaná jako „Říše středu“ například i v Japonsku nebo v Koreji, které z Číny přijaly mnoho prvků její tradiční kultury. Počínaje vládou

dynastie Song (960–1279) se však toto – dnes bychom mohli říci hegemonické a neohrožené postavení Číny – začalo postupně měnit. Území Číny bylo dobyto hned dvakrát – poprvé mongolskou dynastií Yuan, která vládla v letech 1279–1368, a následně mandžuskou dynastií Qing, jejíž vláda v letech 1644–1911 tvoří poslední období éry císařských dynastií. Je možná poněkud paradoxní, že právě během vlády „nečínské“ dynastie Qing se čínský stát rozrostl na své historické maximum a ovládl (ve výrazně větší míře než předtím) i území, která byla obývaná jinými etniky než Han. Po pádu císařství tato území zdědila Čínská republika a od roku 1949 také Čínská lidová republika. Kromě specifického postavení a vztahů regionů jako Tibet a Xinjiang jsou dědictvím historie také početné teritoriální spory, které Čína v minulosti měla téměř se všemi svými sousedy. Některé z nich zůstaly nevyřešené dodnes a představují potenciální zárodky širších konfliktů například s Indií, Japonskem (o oblast Východočínského moře) nebo se státy jihovýchodní Asie (o oblast Jihočínského moře). Těmto konfliktům se věnuje samostatná kapitola knihy (kapitola 17).

Kultura hrála v průběhu historie klíčovou roli jednotícího prvku, a dokonce i legitimizačního nástroje vládnoucí dynastie. Jedním z charakteristických znaků čínské civilizace je přitom skutečnost, že v porovnání s Evropou, Blízkým východem nebo Indií v ní náboženství hrálo podstatně menší úlohu. Funkci náboženství zastupuje v Číně kombinace konfucianismu, taoismu a dalších tradičních konceptů, mezi které patří například yin a yang, a které se dají charakterizovat více jako holistické filozofie a nauky o životě než ucelená náboženství. Státní moc si v průběhu historie uchovala dominantní postavení a vládla sekulárně. Příkladem může být buddhismus, jenž se do Číny dostal z Indie, a nakonec byl víceméně akceptován společností i politickou mocí jako součást čínské kultury, i když v podřadném postavení a „upravený“ na místní podmínky. Jiná náboženství jako islám nebo křesťanství si dodnes v čínském společenském a politickém systému nenašla stabilní formu existence. I v posledních několika letech jsme svědky rostoucích perzekucí a snah vlády zamezit vzniku jakýchkoli alternativních a autonomních forem autority. V kapitole o čínské kultuře, filozofii a náboženství (kapitola 4) se pokoušíme na omezeném prostoru poskytnout odpověď na otázku, jaké dopady má tento specifický čínský „seku-

lární“ mix na dnešní podobu čínské společnosti a následně na politiku, ekonomiku a další aspekty veřejného života. Kromě toho se v samostatné kapitole pokoušíme prezentovat obraz toho, čím dnes lidé v Číně žijí, jak je ovlivňuje historický odkaz a realita komunistického politického systému v kombinaci s rapidním ekonomickým růstem (kapitola 5).

Politika a ekonomika

Čínská lidová republika je jedním z pěti komunistických režimů (spolu se Severní Koreou, Vietnamem, Laosem a Kubou), které přežily až do dnešních dnů. V tomto kontextu se nabízí otázka, jak se čínským komunistickým kruhům podařilo udržet se u moci, když většina jejich soudruhů a soudružek v jiných částech světa byla odstavena od vlády na konci studené války. Částečnou odpověď na tuto otázku nabízí hned několik kapitol. V první řadě v Číně nikdy nedošlo k odmítnutí části vlastní komunistické historie, jak se tomu stalo po smrti Stalina v Sovětském svazu. Samostatná kapitola se věnuje kontroverznímu dědictví Mao Ce-tunga, jenž je v Číně mnohými dodnes uctíván jako znovusjednotitel a osvoboditel, přičemž zároveň velká část čínské společnosti odmítá návrat k radikálním politikám, které charakterizovaly jeho éru (kapitola 2).

Otázka přežití čínského komunistického režimu nás automaticky staví před události roku 1989 na pekingském náměstí Tiananmen. Ty totiž pro vládu komunistické strany v Číně představovaly nejvýznamnější krizi (kapitola 3). Zatímco komunistické režimy v jiných částech světa ve stejném období zvolily vůči rostoucím protestům strategii ústupků, vyjednávání nebo reform, čínské vedení se rozhodlo pro zásah armády a potlačení protestů, což si vyžádalo tisíce obětí. V pevninské Číně je dodnes tato část historie extrémně citlivým tématem, o kterém se vůbec nediskutuje, a jakékoli informace o něm jsou cenzurované. Naopak v Hongkongu představuje výročí masakru na Tiananmen tradiční datum veřejného uctívání obětí, jehož se například v roce 2019 zúčastnilo více než sto tisíc lidí. Události z roku 1989 mimo jiné představovaly konec omezených politických reform, které vedení komunistické strany iniciovalo v osmdesátých letech. Dodnes tak přežívá leninský systém

dominantní státostrany, jež kontroluje státní aparát a armádu. Od devadesátých let je moc nad těmito třemi složkami moci (strana, armáda, stát) centralizovaná vždy v rukou jedné osoby, kterou se v roce 2012 stal současný čínský vůdce Xi Jinping, jenž v rámci systému dále posiluje postavení strany a zároveň své vlastní. Xi pravděpodobně zůstane u moci více než deset let, čímž naruší jakýsi nepsaný zvyk posledních tří desetiletí. Procesy v rámci čínského politického systému jsou předmětem kapitoly 6.

Další dvě kapitoly se věnují konkrétnějším otázkám vztahu státní moci a obyvatelstva v Číně, které jsou úzce spjaty s politickým systémem a jeho fungováním. V samostatné kapitole jsou rozebrány techniky, jejichž pomocí se čínská komunistická strana udržuje u moci (kapitola 7). V tomto případě hlavní roli sehrává propracovaný systém státní propagandy, jehož cílem je udržování podpory vlády ze strany obyvatelstva. V poslední době je předmětem diskuse také otázka takzvaného „sociálního kreditu“, který se snaží využívat nejnovější technologie (včetně monitoringu chování lidí na internetu) a sbírání informací o obyvatelstvu. I díky vysoké efektivitě těchto a dalších prostředků se komunistické straně ve velké míře daří předcházet otevřeným hrozbám. Kapitola 8 se věnuje tomu, jak funguje právo v autoritářském státě, kde na jedné straně komunistická strana v čele se svým lídrem zůstává neotřesitelně u moci a „nad zákonem“, zatímco na druhé straně svou vládu ve velké míře opírá o zákony a jejich dodržování, na což často dohlíží s pomocí nejnovějších technologií včetně umělé inteligence.

Zatímco politické reformy jsou v Číně ve velké míře zmražené, o ekonomice to říci nelze. Krátce po smrti Mao Ce-tunga se k moci dostal Deng Xiaoping, který prakticky okamžitě započal proces reformem a takzvaného otevírání se světu. Následovala čtyři desetiletí růstu na úrovni kolem 10 % HDP za rok, což představuje jeden z nejradikálnějších ekonomických výsledků v celé historii lidstva, pokud zvážíme jeho rozsah a rychlost. Právě výrazné zlepšování materiálního zabezpečení a zvyšování životní úrovně drtivé většiny Číňanů a Číňanek představuje základní důvod, proč má i v současnosti komunistická strana v Číně velkou podporu běžného obyvatelstva a proč zůstává u moci. Kapitola 9 se kromě těchto politických dopadů věnuje také neortodoxnímu přístupu k ekonomice. Následující kapitola 10 se pak pokouší předpovědět budoucí vývoj a odpovédět

Šanghaj v roce 2017. (Zdroj: Fotografie Pavel Dvořák, cestycinou.sk)

na otázku, jestli se v autoritářské zemi, která potlačuje kritické myšlení vlastního obyvatelstva, dá vybudovat inovativní ekonomika, jež by dokázala konkurovat nejvyspělejším státům světa.

Jednou z odvrácených stránek ohromného ekonomického růstu Číny jsou environmentální problémy. Po dlouhou dobu byl politický zájem prakticky jednostranně zaměřený na využívání dostupných zdrojů a zvyšování produkce. Postupem času se však stav životního prostředí dostal do kritické fáze, což začalo značně ovlivňovat životy běžných lidí – to se týká například znečištění ovzduší, ale i kontaminace půdy nebo vody. Právě problémy týkající se životního prostředí se nakonec staly jednou z nejviditelnějších oblastí veřejného života v Číně, v jejímž rámci občané a občanky aktivně žádají stát o změny. Z pohledu vlády je tu však přítomno zásadní dilema – na jedné straně v tomto případě stojí nespokojenost obyvatelstva se znečištěním a stavem životního prostředí, na druhé straně jsou ekonomické a sociální aspekty, kdy by například uzavření továren mohlo výrazně ohrozit ekonomiku daného regionu. Speciální kapitola přibližuje, jak se čínská vláda snaží tento problém řešit, i když zatím s nejasnými výsledky (kapitola 11).

Mezinárodní vztahy Číny

Vnitropolitický vývoj a překotný růst čínské ekonomické moci přímo souvisí se zahraničními vztahy, které jsou pro většinu lidí žijících mimo Čínu často nejzajímavější, jelikož se jich přímo týkají. My se budeme věnovat hned několika zahraničněpolitickým tématům, která jsou pro čtenáře a čtenářky ve střední Evropě nejrelevantnější. Začneme všeobecnější kapitolou 16, jež představuje východiska současné čínské zahraniční politiky, jejích klíčových zájmů a strategické kultury, která ovlivňují rozhodování čínského vedení. Překvapující může být argument, že i přesto, že se budeme věnovat zahraničněpolitickým zájmům, ve skutečnosti na prvním místě stále stojí vnitropolitická realita a snaha udržet mocenský monopol komunistické strany. Tato kapitola se také věnuje konkrétnímu tématu, které definuje čínskou zahraniční politiku posledních let – iniciativě Nové hedvábné stezky (oficiální čínské pojmenování lze doslovně přeložit jako „Jeden pás – jedna cesta“, čínsky *yi dai yi lu*, anglicky *Belt and Road Initiative*, zkráceně BRI), jež se přímo týká také České republiky.

Další kapitola analyzuje téma stojící na pomezí domácí a zahraniční politiky. Čína se z vícero komplexních historických i jiných důvodů dodnes pře o hranice s několika sousedními státy. Kapitola 17 se věnuje dvěma z těchto teritoriálních konfliktů – pohraničnímu sporu s Indií a složité situaci v Jihočínském moři. V obou případech se jedná o konflikty, které budou jen těžko rozřešeny ke spokojenosti všech zúčastněných stran. Zároveň představují případy, které mají potenciál přerůst do otevřeného vojenského střetu mezi světovými mocnostmi.

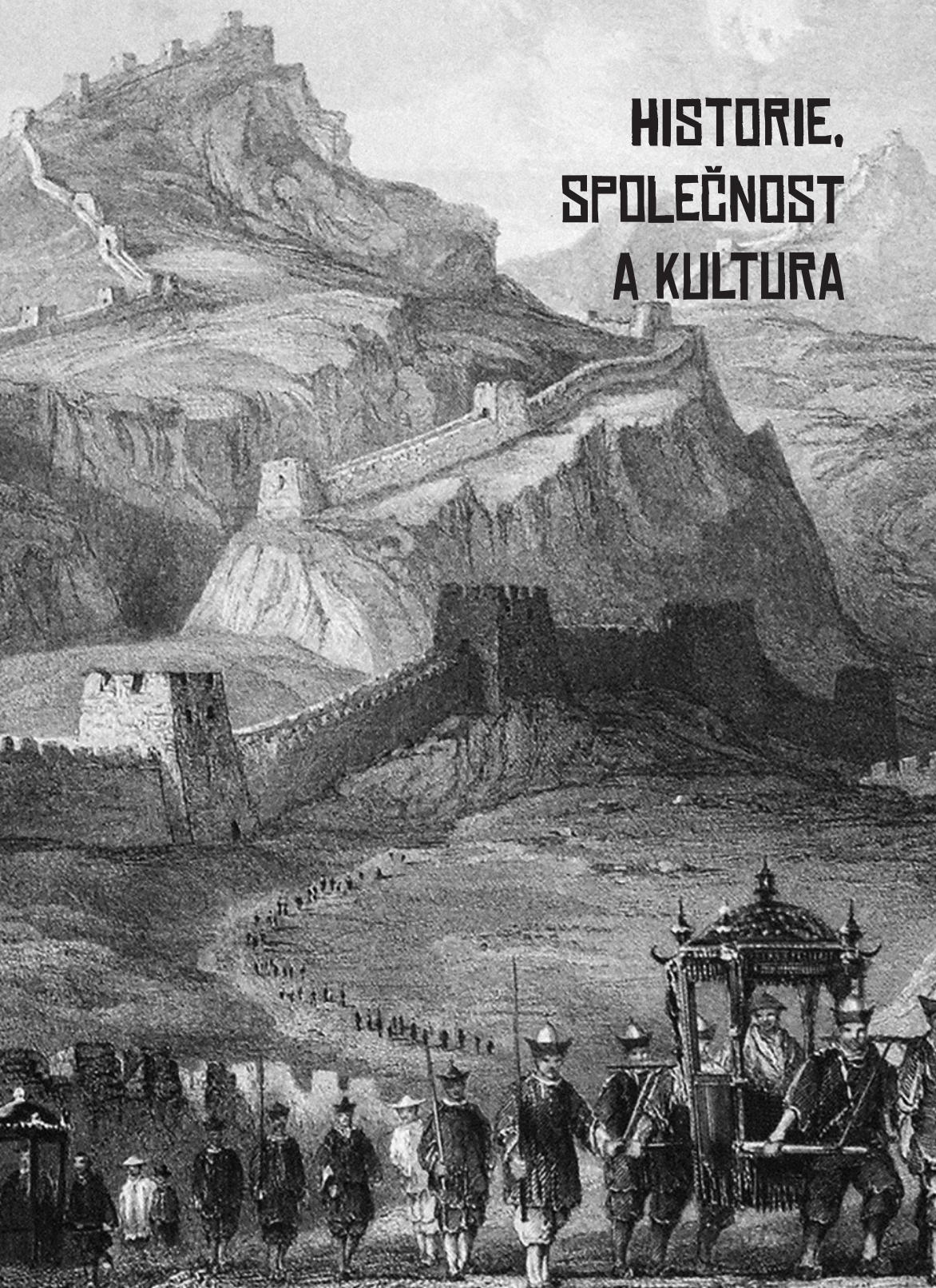
Nejdůležitějším zahraničním aktérem jsou pro Čínu dlouhodobě Spojené státy – vztah obou zemí je v posledních letech označován jako „nejdůležitější bilaterální vztah světa“ (kapitola 18). Čínsko-americké vztahy za posledních sto let několikrát prošly obrovskými změnami, které dobře ilustrují dynamiku kontaktů Číny se světem od konce 19. století až do 21. století – a do budoucna. Čína a USA se několikrát ocitly v pozici partnerů, či dokonce spojenců, ale zároveň jejich armády proti sobě opakovaně bojovaly v krvavých konfliktech. Vedle tohoto historického odkazu kapitola pojednává také o klíčových otázkách, které nás trápí v roce 2020 – měli bychom se obávat vojenského konfliktu, hrozí nová studená válka a stane se Čína světovým hegemonem?

Kapitola 19, jejímž předmětem je vztah Číny s Evropou, se věnuje třem užším tématům. V první řadě se zaměřuje na vztahy EU a Číny, které jsou sice někdy podceňované a skutečně nedosahují strategické důležitosti těch se Spojenými státy, nicméně pro obě strany představují jednu z klíčových zahraničních otázek. Zatímco EU je pro Čínu největším obchodním partnerem a zdrojem technologií, Čína představuje druhého největšího obchodního partnera pro EU. I když obě strany mají velmi odlišný ideologický základ a jejich vztah se v průběhu posledních několika let vyznačuje rostoucím napětím, v mnoha globálních otázkách se stále snaží spolupracovat. Česko jako součást EU se těchto vztahů s Čínou přímo účastní, i když od roku 2012 pozornost (a kontroverze) upoutává také formát vztahů mezi Čínou a státy střední a východní Evropy, takzvaná platforma 17+1. I proto se budeme speciálně věnovat této úrovni vztahů, která se nás bezprostředně týká a zastřešuje mnoho česko-čínských kontaktů. Kromě toho se tato kapitola o evropsko-čínských vztazích na omezeném prostoru zabývá také rusko-čínskými vztahy. Rusko je samozřejmě specifický „evropský aktér“, jenž svou rozlohou zasahuje hluboko na Dálný východ a s Čínou sdílí více než čtyři tisíce kilometrů společných hranic. Přestože jsou obě země v současnosti blízkými mezinárodními partnery, jejich historické dědictví je podstatně problematičtější a je možné, že budoucnost do jejich přátelského vztahu přinese překvapivé obraty.

Poslední kapitola knihu symbolicky završí, jelikož se speciálně zaměřuje na vztahy mezi Českou republikou a Čínou (kapitola 20). Viditelnost Číny v Česku v posledních letech výrazně vzrostla s tím, jak část české politické reprezentace, v čele s prezidentem Zemanem, prosazovala snahy o přátelské vztahy s Čínou a rozvoj ekonomických a jiných kontaktů. Opozice tyto kroky ostře kritizovala jako proces zvrácení prozápadního směřování země. Jak si ukážeme, Čína se stala důležitým politickým tématem, a dokonce symbolem politické polarizace – a to navzdory tomu, že její ekonomická a jiná přítomnost zůstává omezená. To ovšem neznamená, že není nutné věnovat pozornost politickým a bezpečnostním implikacím čínské přítomnosti, které v budoucnu budou hrát důležitou a čím dál větší roli. Jedním z cílů této knihy je přispět k veřejné diskusi o Číně, představit ji v její komplexnosti, a tím napomoci Česku lépe se připravit na další budoucí kontakty s Čínou.

HISTORIE, SPOLEČNOST A KULTURA

ODKAZ DĚJIN: Ponížená pětistiletá civilizace?

Filip Šebok

„Náš národ je velkým národem. Během více než pětistiletého civilizačního vývoje čínský národ nepopíratelně přispěl k civilizačnímu pokroku lidstva. V moderních dějinách čínský národ prošel mnoha útrapami a ocitl se v nejnebezpečnějším období. Mnoho lidí se vznesenými ideály povstalo v boji za velké obrození čínského národa, přesto jeden po druhém selhali. Po svém vzniku Komunistická strana Číny sjednotila lid a vedla jej neustále vpřed, neoblomně bojovala, aby chudou a zaostalou Čínu přeměnila v novou Čínu blížící se stále více k prosperitě a síle; pro velkou obnovu čínského národa se tak naskytly do té doby nevídané příznivé vyhlídky.“

(Xi Jinping ve svém prvním veřejném projevu po zvolení do čela Stálého výboru politbyra Komunistické strany Číny v roce 2012.)⁷

Pokud chceme pochopit dnešní Čínu, nemůžeme se vyhnout otázkám jejího historického vývoje. Cílem této kapitoly není poskytnout detailní historický exkurz – v tomto směru lépe poslouží jiné knihy –, ale především se na minulost podívat z dnešního úhlu pohledu a odhalit, jaký odkaz historie zanechala pro Čínu 21. století. Otázky, na které budeme hledat odpovědi, se týkají především toho, jak je dnes historie Číny vnímána v samotné Číně, proč tomu tak je a jaké to má dopady na současnou čínskou národní identitu, politiku nebo zahraniční vztahy.

Tato kapitola se zabývá několika klíčovými „tématy“ čínských dějin, na něž mnohdy během diskusí o Číně narážíme. Je Čína skutečně nejstarší kulturou na světě s pětitisíciletou historií, jak často mnoho čínských oficiálních zdrojů uvádí? Co stojí za vznikem moderní čínské národní identity? Jak lze vysvětlit, že Čína na jedné straně vnímá sebe sama jako slavnou starodávnou civilizaci, zatímco na druhé straně se vidí jako oběť zahraničního vlivu?

Mýty čínské historie

Klišé o Číně jako o zemi s nepřerušenu pětitisíciletou historií se neobjevuje pouze v projevech čínských politiků a političek, jak je vidět v úvodním citátu, ale slyšel ho snad každý, kdo měl s Čínou více než letmý kontakt. Toto tvrzení se v Číně vyslovuje s lehkostí jako zcela samozřejmý fakt. Pro mnoho Číňanů a Číňanek představuje zdroj národní hrdosti – naznačuje totiž, že jejich země je jiná a výjimečná. V politické rovině se dokonce tato formulka stala univerzálním nástrojem na obranu postoje čínské vlády – Čína například v reakci na kritiku Spojených států s radostí zesměšňuje „jen“ dvěstěpadesátiletou americkou historii.⁸

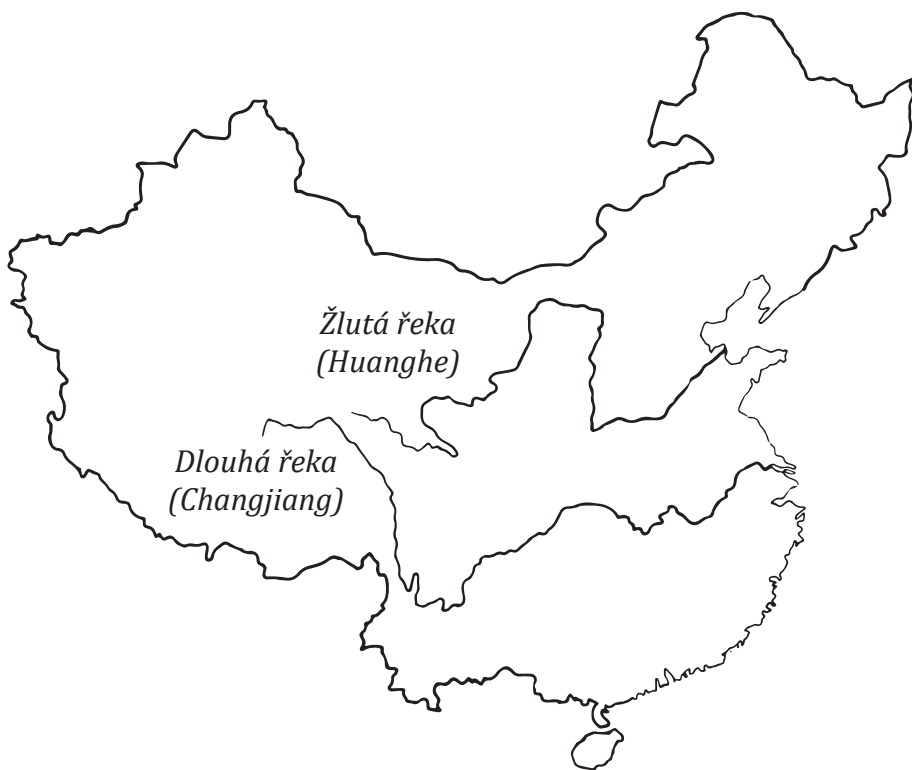
Představa o unikátní starodávnosti Číny na sebe nabaluje více-ro dalších předpokladů. Konkrétně se jedná o tvrzení, že Čína si od počátků civilizace až dodnes udržela základní uspořádání společnosti, identitu, kulturní vzorce, nebo dokonce i území, a je starší než všechny dodnes existující civilizace. Nejstarší doložené písemné zmínky z čínské historie ve skutečnosti sahají do doby dynastie Shang (1600–1050 př. n. l.). Vše před tímto obdobím je možné považovat spíše za mytologii, včetně legendárního Žlutého císaře nebo „první“ čínské dynastie Xia (2100–1600 př. n. l.). Území, které dnes nazýváme Čínou, získalo svou identitu až po sjednocení území prvním čínským císařem z dynastie Qin, Qin Shi Huangem, v roce 221 př. n. l., který je dnes známý po celém světě pro svou takzvanou terakotovou armádu vytvořenou na ochranu jeho mauzolea. Před jeho vládou bylo dnešní území Číny rozdělené na více samostatných státních útvarů bez společné identity.

Samotný pojem Čína (čínsky *Zhongguo*, tedy doslovně Říše středu) se jako označení pro suverénní politický útvar v dnešním slova

Terakotová armáda. (Zdroj: Wikimedia Commons)

smyslu s jasně danými hranicemi začal používat až během vlády poslední dynastie Qing. Ve svém původním a podstatně starším významu, který se objevil v době dynastie Zhou, tento pojem označoval státy „ústřední planiny“, kolébky čínské civilizace mezi Žlutou řekou (čínsky *Huanghe*) a Dlouhou řekou (čínsky *Chang Jiang* nebo v některých oblastech také *Yangzi Jiang*, z čehož se odvíjí anglický název *Yangzi*).⁹ Pro popis Číny jako politického útvaru se tradičně používaly názvy vládnoucích dynastií. Území, které tyto dynastie ovládaly, se navíc často měnilo – většinou bylo menší, někdy však větší než území dnešní Číny. Během období největšího rozmachu například Qing, poslední dynastie císařské Číny, ovládala území dvakrát tak velké než předchozí dynastie Ming. I když je jednota ústředním motivem čínské historie, po dlouhou dobu byla Čína ve skutečnosti rozdělená do více celků. Slavný čínský román *Příběhy Tří říší* je ostatně uveden větou, která vystihuje představu o cyklickém charakteru čínské historie: „Co je dlouho spojené, bude rozděleno, co je dlouho rozdělené, se spojí.“

Žlutá a Dlouhá řeka. (Zdroj: Archiv CEIAS)

Důležité je uvědomit si, že v průběhu většiny dlouhé čínské historie neexistovaly dnešní koncepty jasně vymezených hranic a státních celků vzájemně uznávajících svou suverenitu. Zatímco v Evropě tyto principy začaly být všeobecně akceptované od 17. století, v Asii se tak stalo až koncem 19. století, nebo dokonce i později. Zpětně se proto z dnešního pohledu velmi těžce hodnotí, pod čí politickou vládou konkrétně dané území patřilo, a tedy co bylo nebo nebylo součástí „Číny“ nebo jiných asijských zemí. Právě i z tohoto důvodu je třeba vyjádření čínské vlády o územích, která Číně „patří od nepaměti“, vnímat s velkou skepsí. Příkladem je ostrov Taiwan (viz kapitola 12), který se pod faktickou čínskou nadvládou dostal až v průběhu vlády dynastie Qing. Podobně nejasná je i situace ohledně Tibetu (viz kapitola 14), Xinjiangu (viz kapitola 13) a dalších území, jež jsou dnes předmětem mnohých politických či teritoriálních sporů.

Jednotlivé čínské dynastie, ovládající často zcela odlišná území s odlišnými etniky, v průběhu dějin pojilo především nárokování si takzvaného *mandátu nebes* jako morálního a politického základu pro legitimizaci vlastní moci. Historii předešlých dynastií si přitom vládnoucí dynastie často interpretovaly podle vlastních potřeb. Předpokládá se, že samotný pojem *mandátu nebes* vznikl jako snaha ospravedlnit nástup k moci dynastie Zhou, která zpětně prezentovala poslední krále pokořené dynastie Shang jako nemorální a nehodné vládnutí. To, zda byla konkrétní dynastie legitimní nebo nelegitimní, tak podléhalo retrospektivnímu úsudku, a právě fakt, že daná dynastie přišla o politickou moc, byl následně (značně tautologicky) interpretován jako ztráta mandátu nebes, který se přenesl na nové vládce. Oficiální verze dějin byla sepisována v takzvaných dynastických historických kronikách, které sloužily k vytvoření dojmu politické kontinuity. Od legendárních *Zápisů historika* sepsaných Sima Qianem (145–86 př. n. l.), které popisují celé do té doby známé dějiny až po oficiální historii dynastie Ming, sepsanou zpětně poslední dynastií Qing, bylo dohromady vytvořeno čtyřiaadvacet oficiálních dynastických kronik.

Je problematické předpokládat, že obyvatelé a obyvatelky dnešního čínského území byli odjakživa považováni za Číňany a Číňanky a že je spojují „krevní pouta“, motiv, jenž se často objevuje v čínské propagandě.¹⁰ Na území dnešní Číny se vždy setkávala různá etnika, podobně jako v Evropě a dalších částech světa. Více původně kočovných „nečínských“ kmenů se mísilo s původním obyvatelstvem a Čínu po podstatně dlouhou dobu její historie ovládalo také politicky. Pro ilustraci stačí zdůraznit, že dvě z významných čínských dynastií – mongolská dynastie Yuan (1279–1368) a mandžuská dynastie Qing (1644–1912) – byly „barbarské“, takže pocházely z prostoru mimo to, co se do té doby považovalo za tradičně čínské území.

Společně s mísením etnik a „cizí“ nadvládou docházelo také k integraci různých kultur. Čínská kultura nebyla nikdy neměnným celkem, podléhala neustálému vývoji a transformaci, když pohlcovala „cizí“ aspekty. Paradoxně právě v tomto případě se čínská kultura ukazuje jako unikátní – dokázala do sebe totiž absorbovat různé a často velmi odlišné vlivy. Příkladem je integrace buddhismu,¹¹ dnes vnímaného jako nedělitelná součást čínské kultury. Buddhistické praktiky se však do Číny dostaly v prvním století z Indie přes

střední Asii. Zajímavý je také příběh Mandžů z dynastie Qing, kteří poté, co si vojensky podrobili celou Čínu, sami přijali mnohé aspekty čínské kultury a postupně se zcela asimilovali s většinovou čínskou společností. Historicky mladším příkladem s neméně významným dopadem na čínské dějiny může být také „počínštění“ marxismu a komunismu.

Příslušnost k čínské civilizaci nebyla během velké části čínské historie primárně otázkou etnického původu, ale míry akceptace čínské kultury, jež dělila svět na civilizovaný a barbarský. Čínská civilizace a státní útvary, které z ní vzešly, vnímaly sebe sama jako centrum „podnebesí“ (z čínského termínu *tianxia*), jemuž vládl císař – syn nebes. Čím dále od centra, tím více slábla politická moc císaře a zmenšovala se „úroveň civilizovanosti“. ¹² V tomto pojetí neměli čínská civilizace, čínská dynastie ani čínský císař na světě rovnocenných. Ti, kteří pocházeli z území mimo „podnebesí“, se mohli stát civilizovanými, pokud přijali za svou čínskou kulturu a vládu čínského císaře – v čínském pojetí se tak z doslova „syrových“ barbarů stali „uvaření“. ¹³ Zůstaneme-li u kuchyňské metafor, lze říci, že čínská civilizace fungovala jako kotlík, ve kterém se měly „uvařit“ cizí faktory, aby se staly stravitelnými.

Konstrukce čínské identity

Ke vzniku moderní čínské národní identity, jak ji známe dnes, docházelo v plné míře až v 19. století. Dělo se tak vlivem myšlenek, které do Číny proudily ze Západu, a mezi revolucionářskými kruhy byly způsobem vymezení se vůči „nečínské“ dynastii Qing. ¹⁴ V tomto původním pojetí byla čínská identita spojena hlavně s dominantním etnikem Han. Takovou definici však mnozí čínští národní myslitelé, z nichž mezi nejvýznamnější patřil například Liang Qichao, považovali za příliš omezující. V politických důsledcích by totiž mohla znamenat, že by Čína přišla o „okrajová“ území říše bez hanského osídlení – včetně Tibetu, Xinjiangu, Mongolska nebo Mandžuska –, která ve skutečnosti zaujímala většinu území ovládaného dynastií Qing. ¹⁵ Čínská republika založená Sunjatsenem po pádu císařství v roce 1912 tak už vznikala na principu „unie pěti ras“ – hanské, mandžuské, mongolské, tibetské a huis-